

2013 október Ról-ről

Csengery Kristóf – Verdi, három az egyben (Rigoletto – Zeljko Lucic, Michele Mariotti, 2 DVD, Deutsche Grammophon; Requiem – Daniel Barenboim, 2 CD, Decca; operaáriák – Anna Netrebko, CD, Deutsche Grammophon.)

Nem lelkesedem az évfordulókért, s a Mozgó Világ sem szokott pusztán azért cikket közölni valakiről, mert nevéhez kerek szám kapcsolódik. A magyar kulturális élet régóta két véglet között ingázik: hajlamosak vagyunk kincsekről megfeledkezni, aztán ha kiderül, hogy létrehozójuk száz esztendeje született, hirtelen nekiállunk a csapból is őt folytatni, nemcsak divatba hozva, de egy füst alatt sebtében meg is utáltatva a szerzőt, legyen költő, komponista vagy bármi egyéb. Hallgatás és kampány. Másfajta veszély a kisajátítás, gyakorlatát még a Kádár-korszaktól örököltük, de ma is kísért: magyar rezsimek hajlamosak arra, hogy évfordulós alkotókat csoportérdekek mentén soroljanak be, életműüket hamis politikai színezettel kompromittálva.

Szerencsére a kétszáz éve született Giuseppe Verdit nehéz volna politikailag kihasználni, s elhallgatásról vagy kampányszerű túladagolásról sem beszélhetünk, hiszen művészete iránt bő másfél százada tartós és pártsemleges az érdeklődés. Jelen cikk nem az évforduló okán született, hanem mert a jubileum jóvoltából sok új kiadvány látott napvilágot Verdiről és Verditől (szemre jóval több, mint bicentenáriumi vetélytársa, Wagner háza táján). A három újdonság, melyről alább szó esik – egy DVD és két CD –, önmagában is szóra érdemes, de arra is alkalmas, hogy megmutassa: Verdi van olyan sokoldalú, mint a tusfürdő, mely sampon és testápoló is egyben. „A többfunkciós Verdi” – ez jelen kritika tárgya.

(Az operaszerző) Verdi portréjának legfontosabb aspektusa kétségkívül az, melyben zenés színpadi alkotóként látjuk. Ugyanakkor ez a minőség a legproblematisabb, itt a legnehezebb új fényben ábrázolni a műveket. Ezért is tanulságos az a Metropolitan-produkció, mely nemrég került közönség elé, s DVD-változata az elmúlt hónapokban látott napvilágot. A *Rigoletto* a nagy triász (*Rigoletto* 1851, *A trubadúr* 1853, *Traviata* 1853) tagjaként minden idők egyik legnépszerűbb operája; nemcsak vájt fülűek hallgatják-nézik, de az átlagközönség is,

mely operavárosokban idegenforgalmi célzattal dalszínházjegyre költ. Velük nem tanácsos packázni. És a Metropolitanben sem könnyű újítani: a házat gazdag szponzorok tartják fenn, ízlésük konzervatív, akár a vastag pénztárcájú publikumé – aki a milliárdosokat felbosszantja, számíthat rá, hogy elzárják a pénzcspapot, aki pedig a nagyérdeműt, ne remélje, hogy később is hívják majd rendezni a színházba. Így aztán a Metben hagyomány a scenikai konvencionizmus. Ehhez képest Peter Gelb *general manager* megengedte a Broadway-sikereiről híres Michael Mayernek, hogy a *Rigoletto* színhelyét Las Vegasba, idejét az 1960-as évek elejére tegye, s az egész cselekményt a maffialeszámolások kontextusába ágyazza. Ahogy a Met-közvetítések kissé édeskés modorú sztárszoprán háziasszonya, Renée Fleming a DVD bevezetőjében mindezt címszavakra váltja: dekadencia, szerencsejáték, csábítás, elvesztett ártatlanság, bosszú. Nagy hatalmú gengszterek körül kell dolgoznod, a főnök kiveti hálóját szépséges lányodra, és elcsábítja. Bosszút forralsz, gyilkost bérelve fel, hogy ölje meg a *capót* – s végül nem a nagyfőnök hulláját találsz meg a kocsis csomagtartójában, hanem saját lányodét. Ez nyers és primitív, de akad, aki szerint működik, a maga módján illusztrálva a téma örök érvényét.

A bemutató idején az előadást a szakma kétfelől utálta. A finnyás progresszívak jelezték: a parvenü musicalrendező Regietheatre silány utánczat – másnak szabad formát bontania, bunkóéknak nem. A konzervatívok pedig a darabon tett erőszak miatt kiáltottak abcúgot. A Met közönsége viszont tapsolt, s erről sokféleképp lehet vélekedni: úgy is, hogy ezt a publikumot „reprezentatív vattának” tekintjük, s úgy is, hogy lám, a formai-értelmezésbeli újítás szelleme, bár vásári kiszereelésben, de a konzervativizmus bástyáit is bevette. Nem kedvencem az előadás – nem azért, mert az utóbbi évek Met-sztárjaiból verbuvált, internacionalizmusában is jórészt szláv énekesgárda, talán az egy német Diana Damrau (Gilda) kivételével I/B-kategóriájú hangokat és színészegyéniségeket vonultat fel, hanem mert adós marad az igazi drámával és formátummal. A lengyel tenor, Piotr Becza³a Sinatrára vett hercege lezseren tartja kezében a mikrofont az ordináré színes fények előtt, és vokálisan is délceg, a szerb Zeljko Lucic – a főnök csicskásaként vagy kegyenceként – elfogadható, bár lélektanilag kevésbé árnyalt Rigolettót alakít, sőt Oksana Volkova Maddalenája, Stefan Kocán Sparafuciléje is alkalmas méretű-alakú elemként illeszkedik a mayeri legóba. A baj a gesztusok hitelével és a formátummal van. Mindkettő hiánycikk az előadásban, amely viszont zeneileg Michele Mariotti szolid szakmaiságú vezényletével az opera teljes zenei színskáláját magabiztosan hozza.

A kérdés csak az, hogyan értékeljük a két negatív észrevételt: a koncepció szintjére emelve s így mindjárt el is fogadva, vagy az előadói kvalitás deficitje gyanánt? Egyfelől: kell-e, lehet-e *formátuma* bárkinek is a kaszinók maffiavilágában? Elképzelhetők-e itt hiteles gesztusok? Másfelől: a (zenés és nem zenés) színház világában a hiteltelent is hitelesen, a formátum nélkülit is formátumosan kell ábrázolni? Hol érnek véget a figurák, hol kezdődnek az előadók? *Rigoletto* középszerű itt (mert valaki annak akarja ábrázolni), vagy Zeljko Lucic? Ez ebben az esetben mintha nem volna egyértelmű – de gyanítom, a formátumhiány a művészi teljesítményeknél jelentkezik. Esettanulmánynak mindenképpen tanulságos a *Met-Rigoletto*: a Verdi-operajátszás egyik lehetséges alternatívája a bicentenáriumon, a világ egyik legmárkásabb operaházában.

(Az egyházzene) Verdi sok operát írt, és csak két közismert egyházzenei művet (*Requiem*, *Négy szent ének*), ám e kettő közül az egyik alatt beszakad a zenetörténet asztala. Ha az egyik serpenyőbe tesszük az összes operát, a másikba a *Requiemet*, minden idők legnépszerűbb gyászzenéjét, ezt az elcsépeltségében is megkerülhetetlen kultuszművet, az utóbbi még a hatalmas túlerővel szemben sem találta könnyűnek. Állandóan játsszák, állandóan felvételt készítenek róla – mégsem lehet elégszer hallani. A bicentenáriumra a Scala

együtteseivel, parádés szólistagárdával (Anja Harteros, Elina Garanca, Jonas Kaufmann, René Pape) Daniel Barenboim újra felvette, a Scala színpadán elhangzott hangverseny-előadást rögzítve.

Live recording: ez a dupla CD első számú tulajdonsága, s mindjárt üdvözlendő is. A *Requiem* nem stúdióba való, hanem koncertterembe: olyan perzselő, élő, szenvedélyes dráma (természetesen nem liturgikus keretek közé illeszthető egyházi zene, hanem „csak” szakrális mű), hogy hozzá az élő felvétel illik. Ha a *Rigoletto* esetében a szolid kivitelezést dicsérhettük, s a formátumot kellett hiányolnunk, itt technikai megmunkálás és szellemi nagyságrend egyként imponáló: a Scala zenekara és kórusa (karigazgató az épp idén októberben nálunk vendégszereplő Bruno Casoni) telt hangzással és következetes perfekcióval szolgálja azt a barenboimi koncepciót, melynek lényege a lélek vívódásának affektustelített megjelenítése, a különlegesen intenzív, látomásos ábrázolásmód, a félelem, fájdalom, bánat, üdvösség utáni vágyakozás torokszorítóan szuggesztív ábrázolása, a kezdeti *Requiem* suttogásától a *Libera me Domine de morte aeterna in die illa tremenda* sikolyáig. A szólisták (akik közül különösen a két férfi remekel) nem véletlenül érkeztek az operaszínpad világából: azt a sokszor kimondott-leírt, s talán ezért már elcsépeletnek ható, ám megkerülhetetlen alapigazságot képviselik, mely szerint a *Requiem* a bűneivel számot vetve Isten elé járuló ember lelkiismereti *drámája*. Sodró erejű, színekben dúskáló, ámulatba ejtő részletgazdag felvétel, melyet Barenboim legjobb pillanataihoz méltó emelkedettség jellemez.

(A slágerszerző) Nem kell megütközni, Verdi az is volt: zenés színpadi műveinek legtöbbszörében számos olyan részlet akad, melyet a XIX. század embere utcán fütyörészett, s ma is sokan ismernek, a *Rabok kórusától (Nabucco)* a *La donna è mobile-áriaig (Rigoletto)*, a *Szabadságkettőtől (Don Carlos)* a *Bevonulási indulóig (Aida)*, a *Cigánykórustól (A trubadúr)* a *Fűzfadalig (Otello)*. Ezek nem csupán híres részletek, hanem híres *dallamok*, melyek megülnek a fülben, s a számukra dramaturgiai funkciót adó művekből kiszakadva is élnek-hatnak. Nekik köszönhető a legkínosabb koncertműfaj, az áriaest. Igényes zenekedvelő nem is járna effélékre – de persze elmegy, ha egy híresség vendégszereplése e műfajban történik. Hasonló nonszensz az árialemez: csupa *összefüggésből kiragadott* részlet, ahogy azt politikai nyilatkozók szokták szemrehányón mondani.

De persze az összes híres énekes készít árialemezt, hogy dióhéjban mutathassa meg, mit tud. Ilyenkor a legfőbb probléma rendszerint a túlzott heterogeneitás: a sokat markolás teszi vitathatóvá Bryn Terfel *Bad Boys* lemezét éppúgy, mint a minap megjelent *Best of Jonas Kaufmann* CD-t is. Túl sok minden van rajtuk, ide nekem az orosz lányt is, széteső az összhatás. A világelső orosz diva, Anna Netrebko bicentenáriumi Verdi-árialemeze viszont (a Torinói Teatro Regio zenekara és Gianandrea Noseda értő kíséretével) példát mutat egy másik alternatívából: lehet *tematikus* árialemezt készíteni a koherencia jegyében, egy következetesen végigvitt alapgondolat mentén. Lemezének címe csupán *Verdi*, de a tartalom a zeneszerző műveinek egy meghatározott aspektusát mutatja be: mint a hátoldalon sejtelmes ködfelhőből előbúvó, hideglelős telihold jelzi, a sötét-zaklatott-túlvilági-démoni karaktereket, azon lelkek megnyilvánulásait, kik a Jó vagy Rossz képviselőként e szférával állnak kapcsolatban.

A 42 éves, krasznodari születésű sztár, a legendás Traviata és (Massenet-) Manon, kinek sokan az alakításaiból és énekéből sugárzó bájít és erotikus vonzerőt tartják meghatározó vonásának, a szexepiles szépség itt-most másik arcát mutatja: a sötét, súlyos és erőteljes drámaiságot, a démoni erők szenvedélyét. Éneke ennek megfelelően hangsúlyokban bővelkedő, dallamvonalai éles metszésűek,

magasságai nagy vivőerejűek. Legizgalmasabbak azonban feltöltöttség mélységei – néha mintha nem is szoprán, hanem mezzót hallanánk. A részletek a *Macbeth*, a *Giovanna d'Arco*, a *Szicíliai vecsernye*, a *Don Carlos* és *A trubadúr* ariái, a hangsúly a *Macbeth* és a *Trubadúr* van – a tizennégy számból kilenc e kettőből való. Megejtően intenzív-szuggesztív előadásmód, delejező összehatás, egy nagy énekesnő tanúságtétele – a tejfehéren derengő telihold fényében. Ária-lemez mint slágeregyleg? Lehet így is, de nem csak így lehet, mondja Netrebko – és igaza van.

Giuseppe Verdi: Rigoletto (a címszerepben **Zeljko Lucic**, vezényel: **Michele Mariotti**), 2 DVD, Deutsche Grammophon; **Requiem** (vezényel **Daniel Barenboim**), 2 CD, Decca; operaáriák (énekel **Anna Netrebko**), CD, Deutsche Grammophon.

Tetszik Az ismerőseid közül te lehetsz az első, akinek ez tetszik.

Kapcsolódó írások:

1. **Csengery Kristóf: Kétféle Brahms (Brahms: Német requiem. A Forradalom és Romantika Zenekara, Monteverdi Kórus, Charlotte Margiono, Rodney Gilfry, vezényel John Eliot Gardiner. Decca – The Originals; Brahms: Szerelmi dalkeringők, Új szerelmi dalkeringők, Három kvartett. Edith Mathis, Brigitte Fassbaender, Peter Schreier, Dietrich Fischer-Dieskau, zongorán közreműködik Karl Engel és Wolfgang Sawallisch. Deutsche Grammophon – The Originals.)** A közelmúltban nagyjából egyszerre jelent meg két régi felvétel új...
2. **Csengery Kristóf: Soha kétszer ugyanúgy (Vladimir Horowitz: Complete Recordings on Deutsche Grammophon. Deutsche Grammophon, 7 CD.)** Egy esztendeje itt, a Mozgó Világ hasábjain kritikát írtam egy...
3. **Csengery Kristóf: Gusztáv, a dinamó (Shakespeare és Csajkovszkij – három zenekari fantázia a Simón Bolívar Szimfonikus Zenekar előadásában, Gustavo Dudamel vezényletével. CD, Deutsche Grammophon.)** Shakespeare és a zene: ez a kapcsolat nem folyóiratcikk, inkább...
4. **Csengery Kristóf: Alkotó és Mű (Carl Orff: Carmina burana – Patricia Petibon, Hans-Werner Bunz, Christian Gerhaher, a Bajor Rádió Szimfonikus Zenekara és Kórusa, vezényel Daniel Harding. Deutsche Grammophon.)** Carl Orff műve, a Carmina burana a 20–21. század egyik...
5. **Csengery Kristóf: Kétféle lakoma (Johann Sebastian Bach: Brandenburgi versenyek, zenekari szvitek – English Concert, Trevor Pinnock (Deutsche Grammophon, 2 CD); Georg Friedrich Händel: Tűzijáték-zene, Vízzene – English Baroque Soloists, John Eliot Gardiner (Decca, 1 CD). Virtuoso-sorozat, 2011.)** Bach és Händel – a zenetörténet legnevezetesebb párosainak egyike.

De...

Cimkék: Csengery Kristóf